

УДК 711.4:728

Главацький О.З.,
Національний університет «Львівська політехніка»

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Розглядається поняття міського середовища, аналізуються взаємозв'язки між його складовими: архітектурним простором та архітектурним середовищем. Висвітлюється типологія міського середовища на основі різних просторових характеристик і факторів, що впливають на його формування та безпечність.

Ключові слова: міське середовище, типологія, архітектурний простір.

Постановка проблеми. Місто – унікальний і надзвичайно потужний інструмент цивілізації, джерело економічного, суспільного та культурного розвитку. Його формування – тривалий історичний процес, в результаті якого складається індивідуальне архітектурно-планувальне середовище з безлічі притаманних йому складових елементів – соціальних утворень, об'єктів архітектури і будівництва, дизайну, монументального і прикладного мистецтва, природних і штучних ландшафтів. Попри усю складність структурні елементи міського середовища можна поділити на групи, враховуючи загальні принципи їх побудови, призначення, властивості та ін. Отримана в процесі аналізу класифікація може мати універсальний характер і використовуватись для опису параметрів середовища різних міст.

Актуальність теми зумовлює необхідність узагальнення та класифікацію складових елементів міського середовища, з метою якісного аналізу урбанізованих територій щодо соціальної безпеки. Такий підхід сприятиме комплексному процесу проектування, гармонійно пов'язуючи визначені параметри середовища, відповідно до заданої соціально-функціональної програми підвищення безпечності простору та життя мешканців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Початок ХХІ ст. характеризується інтенсивним пошуком і формуванням типології, видів і форм архітектурного середовища. Наукові доробки в даному напрямі заклали фундамент нового розділу теорії архітектури – типологія архітектурного середовища. Архітектурно-дизайнерський підхід розуміння поняття архітектурного середовища викладений в працях А. Іконнікова, В. Шимко, В. Тімохіна, Н. Шебек, Т. Малік, Л. Кашкиної, Ю. Трухачова. Першими дослідниками закономірностей структурування міського простору, розташування його окремих частин, розселення та взаємодію мешканців були представники чиказької школи Р. Парк, Л. Вірт, Е. Бьорджес, Х. Хойт,

К. Харріс та Е. Ульман. До сучасних авторів, які вивчають дані питання належать З. Гидион, В. Глазичев, З. Яргіна, Ж. Бодрийяр, С. Пірогов, В. Вагін, В. Казанцев, М. Светуньков. Опис та класифікація планувальної структури міста розглянуті у роботах Ю. Трухачова, О. Безлюбченка, О. Завального, Т. Черносова, Я. Косицького, Н. Благовидової. Основою для класифікації функціональної структури міста є ДБН 360-92**, комплексним аналізом цієї теми займалися З. Яргіна, Г. Малоян, М. Торсунова, Г. Єрохін. Типологія міського ландшафту висвітлена у роботах Б. Посацького, В. Кучерявого, В. Чайки, А. Вергунова, В. Глазичева. Історико-архітектурний аналіз міського простору відображений в працях Н. Шепелева, М. Шумілова, В. Кодіна, А. Махровської. Різні аспекти типології міського середовища висвітлюються також у роботах О. Соловійової, І. Ніколаєвської, З. Яргіної, В. Глазичева, С. Хасієвої, В. Владімірова, Я. Косицького, Є. Микуліна, Б. Посацького та ін.

Мета статті. Уточнити поняття міського середовища, систематизувати та класифікувати його види для дослідження підвищення соціальної безпеки.

Виклад основного матеріалу. У теорії геоурбаністики місто характеризується як складний багатоплановий системний організм, складний економіко-географічний, архітектурний та інженерно-будівельний, технічний, еколого-біологічний, соціальний та культурний комплекс. Хоча останнім часом урбаністи особливу увагу звертають на його соціологічний характер, місто розуміють не тільки як форму поселення і виробництва, а як форму спільноти, тип соціальності, сутнісною рисою якої є інтеграція різноманітних видів життєдіяльності в єдину динамічну систему з власними механізмами підтримки стійкого громадського порядку. Проте ця система складається з відносно автономних і гомогенних підсистем: територіально-поселенської, економічної, символічної та ін. [3].

У містах інтенсивно переплітаються техногенні, соціальні й ментальні аспекти людської діяльності, формується особлива сфера життя людини – «міське середовище». Першим в науковий обіг даний термін ввів представник чиказької школи Р. Парк (1864-1944рр.) [10]. Це поняття розглядає всю систему міста і окремі його фрагменти як предметно-просторове оточення, що взаємодіє з діяльністю людської спільноти, при цьому міське середовище включає в себе дві основні складові: природний комплекс і планування людиною забудов, обмежених простором міста.

За Л. Кашкіною міське середовище – це сукупність природних, архітектурно-планувальних, екологічних, соціально-культурних та інших факторів, які визначають комфортність проживання міського жителя на даній території [4].

На думку С. Пирогова міське середовище виникає як інтерференція особливостей території, соціальних відносин і культури. Він зазначає «сучасні міста формують соціокультурну ситуацію, радикально по-новому конструюють суспільство. В цьому ракурсі воно вперше стало сприйматися як форма соціального конструювання та складний, комплексний, синтезований соціокультурний проект» [11, с.28]. Цю концепцію підтримують З. Гідіон, В. Глазичев, З. Яргіна, Ж. Бодрійяр, А. Іконніков, Д. Джейкобс та інші науковці.

Слід наголосити, що значну роль у цих процесах відіграють архітектори і урбаністи. Тому, як зазначає Л. Кашкіна, у даний час перед ними стоїть принципово нове завдання – проектування середовища в цілому, гармонійно пов'язуючи матеріальні, функціональні, естетичні та соціальні параметри [4].

Аналізом встановлено, що феномен міського середовища тісно пов'язаний з поняттями «архітектурне середовище» та «архітектурний простір». Останнє означає ту частину урбанізованого оточення, що утворене обґрунтованими архітектурно-художніми структурами, де комбінації просторів, об'ємів, систем обслуговування та благоустрою процесів життєдіяльності, що тут проходять, об'єднані в цілісну систему за законами художньої єдності й є результатом реалізації певного архітектурно-дизайнерського задуму.

Натомість, як зазначає В. Шимко, архітектурне середовище немислиме без одночасності існування і сприйняття «оболонки» та його заповнення, суб'єктів й об'єктів здійснюваних тут видів діяльності. Воно відрізняється від «архітектурного простору» «комплексною взаємодією емоційного наповнення протікаючих тут процесів, почуттів людини, яка бере участь у цих процесах, її вражень від вигляду речей і предметів, що заповнюють просторову ситуацію, і її архітектурного вирішення». [14, с.15]

Класифікація просторів. Віддзеркалюючи основні аспекти людського буття, міське середовище якісно неоднорідне. Тому з метою поглибленого вивчення, реорганізації або проектування його слід розділити на локальні фрагменти, що мають різні властивості, просторові характеристики, функціональне призначення, певний історично-сформований характер та ін. Як зауважує В. Тімохін, при формуванні типологічних класифікацій середовища первинними слід вважати функціонально-просторові параметри видів і форм діяльності, що призвели до його утворення [8].

Просторова організація міста традиційно ґрунтується на чотирьох основних видах міської діяльності: робота, житло, відпочинок і пересування, що були вперше виділені Міжнародною спілкою архітекторів (CIAM) у 1932 р. Тому основним завданням містобудівельників є раціональне об'єднання цих

функцій в єдиний міський організм і відповідно до ДБН 360-92** території міста поділяють на [7]:

- *сельбищні*, до яких входять ділянки житлових будинків, громадських установ, будинків і споруд, внутрішньосельбищна, вулично-дорожня і транспортна мережа, площі, парки, сади, сквери, бульвари та інші об'єкти зеленого будівництва й місця загального користування;

- *виробничі*, що призначені для розміщення промислових та виробничих підприємств, дослідних організацій, комунально-складських об'єктів та ін.;

- *ландшафтно-рекреаційні*, до яких входять парки, лісопарки, міські ліси, ландшафти, заміські зони масового короткочасного і тривалого відпочинку тощо.

Заслуговує уваги думка З. Яргіної, яка вважає, що у сьогоденних умовах розглянутий поділ території міста поступається місцем більш складному функціональному зонуванню: появи великих територій поліфункціонального призначення. Також, у крупних і найкрупніших містах центр забудовується за принципом вертикального зонування. Тому дана динаміка вимагає постійного перегляду сформованих типологій і прийнятих схем зонування територій [15].

Міський простір з його функціональними зонами за територіальною організацією поділяють на міський та житловий райони, мікрорайон, житлова група [15]. Ці структурні елементи є важливою складовою частиною композиції генерального плану. Міський район, як територіально-функціональне утворення, може містити у своєму складі всі функціональні зони. У свою чергу сельбищні є основним елементом міста і складаються з кількох житлових районів разом з їхніми підтипами [11].

У науковій літературі є кілька підходів до організації зонування, планування і забудови міста. Ще одним поширеним критерієм міського середовища є територіально-просторова форма організації його містобудівної системи, яку поділяють на:

- *ядро міста*, що є історичним центром та включає житлові утворення, громадські будівлі (адміністративні, культурні й торгові центри). Воно відрізняється підвищеною щільністю забудови, де сконцентрована більшість історико-архітектурних пам'яток населеного місця;

- *центральний район*, у порівнянні з ядром більш відкритий і орієнтований на обслуговування основних функцій міста, переважно ділових і торгових. Внаслідок престижності та великої кількості процесів, що у ньому відбуваються, він є місцем найвищої соціальної активності, а отже об'єктом підвищеної уваги в сфері планування і проектування;

- *спеціалізований район*, що передбачає утворення на території міста окремих, досить відособлених житлових комплексів – мікрорайонів чи цілих

міських районів. Архітектурно-просторове вирішення таких районів може мати типовий масовий характер внаслідок переважаючої монофункціональності його території та відірваності від центрів міської активності;

- *периферію* – район зовнішнього кордону міської території, що характеризується низьким ступенем тимчасової доступності, недостатнім розвитком соціально-побутової сфери. У цих частинах міста переважає одноповерхова житлова забудова приватного сектора. Однак близькість до рекреаційних ділянок приміської зони робить цей сегмент міської території комерційно привабливим [18].

З огляду на наведені вище критерії Б. Посацький наголошує на значущості громадського центру та загальноміського центру, що виступає об'єктом «духовного споживання», «місцем накопичення і формування культурних та цивілізаційних цінностей» [9, с.135]. Виконуючи також композиційну і об'єднуючу роль, він є одним з найважливіших складових містобудівної системи. Б. Посацький наводить такі типи систем (моделей) громадських центрів [9]:

- поліцентрична просторова модель з ядром центру і кількома багатofункційними відносно автономними осередками (підцентрами). Модель притаманна для найзначніших і значних міст, сформованих з відособлених великих осередків;

- поліцентрична просторова модель з ядром центру і кількома осередками (підцентрами), у яких переважають окремі функції. Модель притаманна для значних і великих міст;

- поліцентрична просторова модель з ядром центру і осередками (підцентрами) специфічних функцій. Модель притаманна для середніх і малих міст (міст-курортів);

- моноцентрична просторова модель з концентрацією різних функцій. Модель притаманна для середніх і малих міст.

Сукупність громадських центрів, функціональних зон, територіальних утворень, зв'язаних між собою в єдине ціле мережею транспорту, зелених насаджень і місць відпочинку, утворюють планувальну структуру міста, що є основою його просторової системи. На основі досліджень О. Безлюбченка та О. Соловйової можна виділити такі найбільш поширені планувальні структури [1, 11]:

- *лінійна та розчленовано-лінійна структури*, що виникають внаслідок лінійно-паралельного зонування промисловості й житла та характеру процесу розвитку міста вздовж річки, узбережжя, лінії швидкісного транспорту тощо (м. Кривий Ріг, м. Ніцца);

- *радіально-кільцева структура*, що формується з ядра-центру від якого відходять магістралі-промені об'єднані концентричними автошляхами (м. Москва, м. Казань, м. Карлструе);

- *багатоядерна або пелюсткова структура*, що формується при наявності не одного, а декількох, пов'язаних між собою міських центрів (м. Стокгольм, стародавні міста Київ, Брянськ та ін.);

- *сітчаста планувальна структура*, що представлена поздовжніми та поперечними автошляхами, у вигляді прямокутної сітки (м. Сан-Франциско, м. Вашингтон, центр м. Одеси);

- *ірегулярна планувальна структура*, яка виникає в країнах зі стихійною забудовою (як правило, в Африці й Азії) і властива значною мірою старим містам (Стамбул). Щось подібне характерне і для районів Європи з розвиненими видобувними галузями промисловості, де розвиток міста пов'язаний, наприклад, з випадковим розміщенням шахт (міста Рурського вугільного басейну в Німеччині);

- *змішана структура*, що притаманна для крупних і найкрупніших міст. Ця структура поєднує елементи сітчастих і радіально-кільцевих систем, які можуть накладатись одна на одну або можуть розміщуватися в різних районах міста. Крупні й найкрупніші європейські міста, як правило, мають радіально-кільцеву структуру в історичному центрі, а на периферії – лінійну, сітчасту або розосереджену структуру.

Характеристику міського простору можна також здійснювати використовуючи поняття міського ландшафту. В урбаністиці вона розглядається як динамічна функціонально-просторова система культурних комплексів, що включають природні компоненти і містобудівне середовище [17].

Міський ландшафт загалом територіально охоплює все місто: сельбищну, виробничу та ландшафтно-рекреаційну зони. Науковець В. Кучерявий виділяє такі категорії міських ландшафтів [6]:

- *урбанізовані ландшафти* визначають основні риси обличчя міста. Вони складаються з житлової забудови міста, громадських та промислових територій, транспортних комунікацій, зелених масивів. Деякі з них набули вигляду садово-паркових та історичних ландшафтів;

- *індустріальні ландшафти* мають свій силует. Вони займають значні території, часто відрізняються наявністю інтенсивних атмосферних забруднювачів;

- *девастровані ландшафти* найчастіше представлені кар'єрними виїмками та відвалами в зоні видобутку будівельних матеріалів – каменю, піску, глини;

• *рекреаційні ландшафти* представлені водно-парковими ансамблями (м. Львів, м. Тернопіль, м. Черкаси), лісопарками, лугопарками, міськими і заміськими парками з рекреаційними функціями, благоустроєм і обладнанням спортивно-оздоровчими зонами та ін.;

• *комунікаційні стрічкові ландшафти* являють собою специфічну форму антропогенного ландшафту, який розвивається у зв'язку з будівництвом, благоустроєм і озелененням залізниць і шосейних доріг (відкриття цікавих перспектив, маскування девастованих ділянок, ландшафтної реконструкції снігозахисних посадок та ін.). Обов'язковою вимогою є зв'язок дороги з регіональним ландшафтом;

• *агрокультурні ландшафти* складаються з ландшафтів поселень (села і хутори), виробничих зон колгоспів і радгоспів, полів, луків і садів;

• *гідроморфні ландшафти* – ландшафти річок, озер і ставків. Більшість з них в умовах міст виконують рекреаційні функції і лише окремі мають господарське значення.

Отже, компоненти міського ландшафту відображають характер функціонального зонування території міста, рельєфу місцевості, наявність великих озелених територій, водоймищ чи рік, а також пов'язані з основними елементами транспортної мережі міста. Визначальну роль у місті, як стверджує Б. Посацький, відіграє природній ландшафт, а саме великі ріки і особливості рельєфу, які поділяють міську територію на ландшафтні райони (р. Дунай у Будапешті, р. Дніпро у Києві). Вони відрізняються різними періодами господарського освоєння, кількістю функцій, інтенсивністю та різноманіттям здійснюваних там процесів [9].

Також особливу увагу слід звернути на історичний ландшафт, що є підтипом урбанізованого. У міському середовищі його основою є історичний ареал – найбільш освоєна в минулому і добре збережена частина території населеного місця, що відрізняється традиційним характером середовища і значною кількістю об'єктів культурної спадщини від інших, менш освоєних або погано збережених частин населеного місця. У межах міста може бути визначено один або кілька історичних ареалів.

Частина їх територій, а саме території пам'яток та їх охоронних зон, території заповідників, охоронювані археологічні території, належать до земель історико-культурного призначення [19]. Науковець В. Кодін зазначає, що для багатьох міст поняття ареал історичної забудови фактично є синонімом поняття «центр міста», з його пам'ятками містобудування, архітектури, історії, садово-паркового мистецтва. Їхніми творами виступають окремостоячі архітектурні пам'ятки, архітектурні комплекси та ансамблі (території фортець, монастирів, парків, садиб, площ і вулиць, що мають історично сформовані межі). До

останніх відносять Києво-Печерську лавру, площу Сан-Марко, Московський кремль, Версаль та ін.

Дані пам'ятки архітектури й містобудування поряд із звичайними забудованими територіями формують так звану «міську тканину». Будівлі, що складають її основу є досить неоднорідною масою об'єктів, що сильно розрізняються за часом будівництва, капітальності, поверховості, архітектурної й історико-культурної цінності, положенням в планувальній структурі та міському ландшафті. Виконуючи завдання з реконструкції міст, архітектори стикнулися з проблемою класифікації забудованих територій відповідно до зазначених вище параметрів. Науковці Н. Шепелев та С. Шумілов поділяють їх на такі види [13]:

- *I вид* – забудова в історичних центрах старих міст, яка спочатку складалася як малоповерхове житло. Особливість територій цього виду – традиційна квартальна периметральна забудова з цінними пам'ятками архітектури і мистецтва.

- *II вид* охоплює райони, що дотикаються безпосередньо до історичних центрів, що формувалися переважно в XIX ст. (на місці старих сіл і маєтків знаті). На цій території є також багато об'єктів, які побудовані у XX ст. Розміри кварталів тут значно більші при меншій щільності забудови, ніж у зоні історичного центру міста.

- *III вид* включає забудову колишніх околиць великих міст. Збережену її частину відрізняє низька впорядкованість та благоустрій.

- *IV вид* – переважно квартальна забудова першої половини XX ст. Площа житлової групи складає понад 2 га, у якій переважають будівлі виконані в одному стилі, а також об'єкти, що збудовані значно пізніше. Територія забезпечена школами, магазинами та іншими установами обслуговування.

- *V видом* є житлові забудови другої половини XX ст. В архітектурному аспекті вони мають вигляд типових, монотонних багатоквартирних житлових будинків, що формували укрупнені житлові групи, мікрорайони, житлові райони з багаторівневою системою обслуговування. Останні з'єднувалися між собою системою магістральних доріг.

У 1990-х рр. поряд з соціальним з'являється висотне житло середнього та елітного класу, що мають вищі конструктивні, планувальні та естетичні якості. На сьогоднішній день чітко визначеного планувального прийому не існує. Будинки можуть формувати квартали чи житлові групи мікрорайону залежно від природніх умов, планувальних обмежень, задуму архітектора чи інвестора [13].

Останнім часом у великих містах відмовилися від чисто житлового середовища, організованого за монофункціональним принципом. Його

насичують елементами громадського призначення, а також об'єктами культури, дозвілля і відпочинку. На думку С. Хасієвої тільки в результаті заповнення багатьма функціями житлове середовище міста стає більш повноцінним і соціально насиченим [12].

Однак, потрібно чітко розмежовувати приватні та громадські території, від цього суттєво залежить те, як місцеві жителі будуть ідентифікувати себе з ними. У середовищі яке буде «їхнім», вони зможуть ефективніше здійснювати соціальний контроль і утримувати його у належному стані, відчуваючи власну відповідальність. Тому в сучасній урбаністиці сельбищні території умовно розділяють на: приватні та громадські.

До громадських територій відносять: площі, сквери, бульвари, вулиці (зокрема пішохідні), великі торгові центри та ін. Науковець С. Хасієва наголошує, що громадські простори «здійснюють завдання трансляції міської культури від покоління до покоління. При цьому людина не тільки є споживачем духовних цінностей, а й активно включається в процес їх формування»[12, с.54].

До приватних просторів часто відносять мікрорайони та житлові групи, але це не зовсім правильно. Одна з причин полягає у тому, що у їхній структурі можуть бути громадські об'єкти і території для обслуговування, відпочинку населення та ін. Також двори і міжбудинкові території є спільною власністю своїх мешканців, кожен з яких не має виключних прав на їхнє користування. Тому закордонні планувальники пропонують вводити чітку диференціацію житлових просторів району. Для цього виділяють [16]:

- приватні простори (сади, палісадники мешканців, межі садибної ділянки);
- громадські внутрішньодворові простори, що призначені для користування місцевими мешканцями;
- громадські простори, відкриті для доступу мешканців сусідніх дворів, транзитні території.

Кордони житлового середовища у сучасному урбанізованому просторі, на думку урбаніста А. Крашеннікова, дуже розмиті. Вони охоплюють територію не тільки в безпосередній близькості від будинку, але й сквери, вулиці, провулки, на яких реалізуються повсякденні побутові та рекреаційні потреби населення, створюються відповідні соціально-психологічні установки, що формують стійкий стереотип поведінки людини в цьому середовищі [5, 11].

А. Крашенніков виділяє три рівні житлового середовища [5]:

- *мікропростір* – місце знаходження людини або групи людей (майданчик відпочинку у парку, зупинка громадського транспорту, вхідна зона житлового будинку та ін.). Розміри мікропростору обмежено умовами персонального спілкування, коливаються від 1 до 10 м.

• *мезопростір* поєднує кілька мікропросторів, це зазвичай відкрита ділянки з різними умовами соціального контролю розміром від 10 до 100 м. Він відповідає традиційним міським територіям: двір, сквер, провулок та вулиця.

• *макропростір* характеризуються дистанцією пішохідної доступності. Це ділянка території, що включає кілька мезопросторів, об'єднаних пішохідним зв'язком (міський парк, пішохідна зона громадського центру, мікрорайон, квартал у історичній забудові).

Кожен з них має свій набір архітектурних елементів. Це соціально-просторові комплекси, масштаб яких визначається можливим рівнем взаємодії людей: персональним спілкуванням, соціальним контролем, пішохідною доступністю.

З позиції соціального контролю С. Хасієва робить особливий акцент на мезопросторах, де, на її думку, виникають ключові, конфліктні і пустуючі ділянки [12].

Ключові ділянки житлового середовища формуються при накладанні й перетині зон з однаковим значенням соціального контролю: вузли пішохідного каркасу, прибудинкова територія, громадські центри, транспортно-комунікаційні вузли. Для ключових ділянок підвищуються вимоги до архітектурної організації середовища.

Конфліктні ділянки житлового середовища виникають при накладенні зон персонального і громадського контролю: транзитний прохід через двір, орієнтація двору на вулицю та ін.

Пустуючі ділянки житлового середовища виникають при відсутності постійного соціального контролю та ізольованості, відірваності від інтенсивно використовуваних територій. Для нормального житлового середовища ці ділянки небажані, оскільки вони освоюються випадковими групами людей.

Окрім вищевказаних критеріїв міського середовища, важливим фактором, що впливає на різноманітність архітектурно-планувальних форм міської забудови, його функціональну насиченість і безпечність є складна, мінлива, гетерогенна соціальна структура міста, яку визначають як місце концентрації соціальних структур (груп та інститутів) і рольових функцій [10].

Тема поділу простору міста на відмежовані зони відповідно до соціально-економічної стратифікації населення і пов'язаних з ним видів господарської діяльності – одна з найбільш популярних в міській соціології. Представниками Чиказької екологічної школи були висунуті декілька основних схем такого поділу, зокрема: теорія концентричних зон Е. Берджесса, секторальна теорія Х. Хойта, багатоядерна теорія К. Харріса і Е. Ульмана (див. рис. 1). Ці автори взагалі відкидають поняття єдиного центру і вказують на наявність множинних центрів у кожному місті. Проте зараз більшість дослідників вважають, що

жодна з них не може претендувати на безумовний пріоритет, проте можуть об'єктивно відображати окремі сторони міської реальності [2].

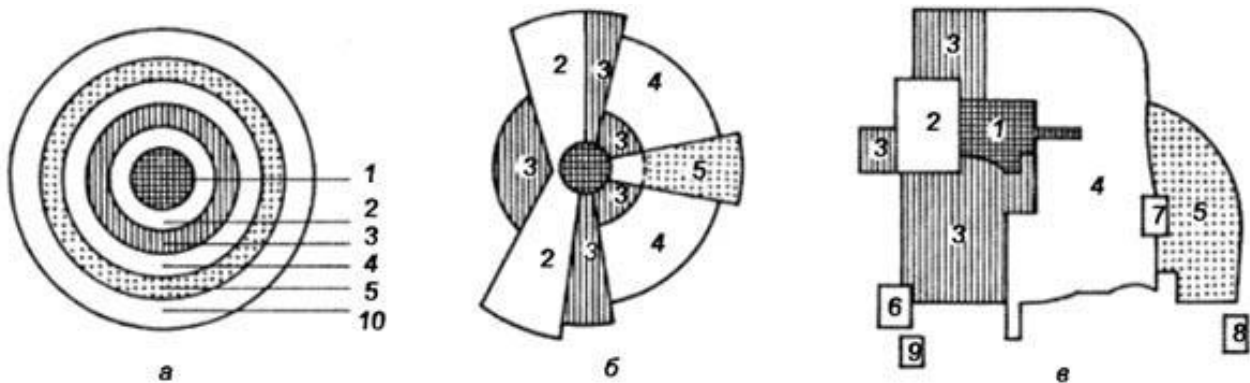

Рис. 1. Класичні моделі міської структури (а – концентрична модель (архітектори Р. Парк, Е. Барджесс, 1929р.); б – секторная модель (архітектор Г. Хойт, 1939р.); в – багатоядерна модель (архітектори Ч. Харріс, Е. Ульман 1945р.); 1 – центральний діловий район; 2 – оптова торгівля і легка промисловість; 3 – невпорядковані житла; 4 – житла середньої якості; 5 – упорядковані житла; 6 – важка промисловість; 7 – зовнішній діловий район; 8 – житлові передмістя; 9 – промислові передмістя; 10 – зона маятникових міграцій).

Висновок. Міське середовище оцінюється спостерігачем як «сполучна безтілесна тканина» між об'єктами, що наповнюють місто, і у тому числі будинками, які є самостійними просторовими одиницями. Воно, як комплексний феномен, включає у себе архітектурний простір і архітектурне середовище, що виступають як процес і результат антропогенної діяльності людини.

Сучасні поняття «архітектурне середовище» і «архітектурний простір» співвідносяться як конкретні форми життєвих процесів людини, її поведінки, сприйняття, відчуттів до параметрів й об'єктів конкретного просторового оточення.

Міське середовище визначається природним і антропогенним (планування і забудова) комплексами, обмеженими межею населеного місця. Сутність кожного з них є різноплановою і багатогранною, тому типологічна палітра даного феномену надзвичайно широка. Враховуючи наведені критерії міського середовища і фактори, що впливають на його формування, міський простір слід поділяти за такими ознаками:

- функціонально-просторовими (сельбищні, виробничі, ландшафтно-рекреаційні);
- територіальною організацією (міський та житловий райони, мікрорайон, житлова група);
- територіально-просторовою формою організації його містобудівної системи (ядро міста, центральний район, спеціалізований район, периферію);

- типом систем (моделей) громадських центрів;
- типом планувальної структури (лінійна, радіально-кільцева структура, сітчаста планувальна структура та ін.);
- типологічною характеристикою його ландшафтів (урбанізовані; індустріальні, рекреаційні, гідроморфні та ін. ландшафти);
- історико-архітектурним типом забудови;
- характером власності (приватні простори, напівприватні (громадські внутрішньодворові простори) громадські простори);
- характером розміщення міських видів діяльності (центральний діловий район, оптова торгівля і легка промисловість, невпорядковані житла, житла середньої якості, упорядковані житла, важка промисловість, зовнішній діловий район, житлові передмістя, промислові передмістя, зона маятникових міграцій).

Значний науковий інтерес становлять роботи А. Крашеннікова та С. Хасієвої, у яких описуються три рівні житлового середовища: мікро-, мезо- і макропростір. Кожен з яких має свій набір архітектурних елементів. З позиції соціального контролю у мезопросторах виділяють ключові, конфліктні і пустуючі ділянки.

Таким чином, міське середовище виникає як інтерференція особливостей території, соціальних відносин і культури. Місто як соціокультурний феномен – це єдність і взаємоперехід території, соціокультурного простору, способу життя і типу особистості. Підхід до формоутворення на основі процесів життєдіяльності людей (як детермінанти цього процесу) особливо необхідний в сучасних умовах проектування та реконструкції урбанізованих територій.

Список використаних джерел

1. Безлюбченко О. С. Планування і благоустрій міст: навчальний посібник / Безлюбченко О. С., Завальний О. В., Черноносова Т. О. – Х.: ХНАМГ, 2013. – 204 с.
2. Вагин В. В. Городская социология : [учебное пособие для муниципальных управляющих] / В. В. Вагин. – М. : Московский научный общественный фонд, Школа муниципального управления, 2001. – 111 с.
3. Городков А. В. Основы территориально-пространственного развития городов : учебн. пособие / А. В. Городков, С. И. Федосова. – Брянск : БГИТА, 2009. – 326 с.
4. Кашкина Л. В. Основы градостроительства : [учебн. для вузов] / Л. В. Кашкина. – М. : ВЛАДОС, 2005. – 247 с.
5. Крашенинников А. В. Градостроительное развитие жилой застройки: исследование опыта западных стран : [учебн. пособие] / А. В. Крашенинников. – М.: Архитектура-С, 2005. – 112 с.
6. Кучерявий В. П. Урбоекологія / В. П. Кучерявий. – Львів: Світ, 2001 – 440 с.
7. Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень : ДБН 360–92**. – чинний від 19.04.2002. – Офіційне вид. – К. : Держбуд. України. – 136 с.
8. Основы дизайна архитектурного средовища : підручник / В.О. Тімохін, Н.М. Шебек, Т.В. Малік та ін. – К. : КНУБА, 2010. – 400 с.

9. Посацький Б.С. Основи урбаністики. Територіальне і просторове планування : навчальний посібник / Б.С.Посацький. – [Вид. 2-е, доп.]. – Львів : НУ «Львівська політехніка», 2011. – 368 с.
10. Социология города : конспект лекций / сост. С.В. Пирогов. – Томск : ТГУ, 2003. – 148 с.
11. Теоретичні та методичні основи архітектурного проектування. Основи містобудування : конспект лекцій для студ. 3 курсу денної форми навч. спец. 6.120100 – “Містобудування”, напрям. – “Архітектура” / уклад.: О.С. Соловйова. – Х. : ХНАМГ, 2008 – 36 с.
12. Хасиева С.А. Архитектура городской среды : [учебн. для вузов] / С.А. Хасиева. – М.: Стройиздат, 2001. – 200 с.
13. Шепелев Н.П. Реконструкция городской настройки : [учебн. для вузов] / Н. П. Шепелев, М. С. Шумилов. – М. : Высшая школа, 2000.– 271 с.
14. Шимко В.Т. Основы дизайна и средовое проектирование : [учебн. пособие] / В. Т. Шимко. – М. : ИМДТ, 2005. – 58 с.
15. Яргина З.Н. Основы теории градостроительства : [учебн. для вузов] / З/Н. Яргина, Я. В. Косицкий, В. В. Владимиров и др. – М. : Стройиздат, 1986. – 326 с.
16. Kennedy M. Designing Ecological Settlements / M. Kennedy, D. Kennedy. – Berlin : Reimer, 1997. – 229 p.
17. Городской ландшафт [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL : http://mostitsky_universal.academic.ru/1458 – Название с экрана
18. Городская инфраструктура: понятие, основные элементы. Зонирование территории города [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL : <http://5fan.ru/wievjob.php?id=33611>. – Название с экрана.
19. Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць [Електронний ресурс] : постанова [видано кабінетом міністрів України від 13 березня 2002 р. № 318]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1145/96>

Аннотация

В статье рассматривается понятие городской среды, анализируются взаимосвязи между его составляющими: архитектурным пространством и архитектурной средой. Освещается типология городской среды на основе различных пространственных характеристик и факторов, влияющих на его формирование и безопасность.

Ключевые слова: городская среда, типология, архитектурное пространство.

Annotation

In this article the notion of urban environment is covered, the correlation of its components: the architectual space and architectual environment is also analysed. The typology of urban environment on the ground of different spatial characteristics and factors, which influence his formation and safety, is highlighted.

Keywords: urban environment, typology, architectual space.